

Geschiedenis als drama in Arrianus' Anabasis Alexandri

door

GUIDO SCHEPENS

Bevoegdverklaard Navorsers N.F.W.O.

Wie op het gebied van de antieke, en meer bepaald van de Griekse geschiedschrijving het thema „geschiedenis als drama” ter sprake brengt, roept bij een gehoor van classici wellicht onwillekeurig een theorie in herinnering die op het einde van de vorige eeuw door E. Schwartz werd gelanceerd en die sindsdien voor een ruim deel de discussies over de hellenistische historiografie heeft georiënteerd, zij het dan, sinds wereldoorlog II, ook onder de vorm van een kritische benadering. De theorie waarover het gaat, staat onder de naam van „tragische” of „peripatetische” geschiedschrijving bekend¹.

De dubbele naamgeving, die niet zelden in de betiteling „tragisch-peripatetische geschiedschrijving” wordt gecombineerd, vestigt de aandacht op twee onderscheiden, maar toch wel complementaire visies op het probleem van haar oorsprong. Het adjectief „tragisch” brengt tot uitdrukking dat de kwestieuze vorm van geschiedschrijving nauw aanleunt bij de tragedie en ontstaan is doordat historici op hun domein volgens de regels en de doelstellingen van de tragediedichters zijn gaan werken: dit is de zienswijze die wij bij de antieke auteurs aantreffen, om te beginnen bij Polybios in diens bekende kritiek op Phylarchus². De term „peripatetisch” brengt eigenlijk een moderne visie aan het licht: zij ontkent geenszins het belang van het corpus tragicum als inspira-

1. E. SCHWARTZ, *Fünf Vorträge über den griechischen Roman*, Berlin 1896, p. 113 vv.; ID, *Die Berichte über die Catilinarische Verschwörung*, *Hermes* 32 (1897), p. 560 vv.; zie ook *Hermes* 35 (1900), p. 106 vv.; *Hermes* 44 (1909), p. 491 vv.
Literatuur vóór 1959 bij N. ZEGERS, *Wesen und Ursprung der tragischen Geschichtsschreibung*, diss. Köln 1959. Zie verder F. W. WALBANK, *History and Tragedy*, *Historia* 9 (1960), p. 216-234; ID, *Polybios*, Berkeley-Los Angeles 1972, p. 32-40; O. BRINK, *Tragic History and Aristotle's School*, *Proceed. Cambridge Philol. Soc.* 6 (1960), p. 14-19; H. STRASBURGER, *Die Wesensbestimmung der Geschichte durch die antike Geschichtsschreibung* (*Sitzungsberichte der wissenschaftl. Gesellschaft an der J.-W.-Goethe-Universität Frankfurt/Main* 5, 1966 nr. 3) Wiesbaden 1966, p. 78-87; D. FLACH, *Tacitus in der Tradition der antiken Geschichtsschreibung*, Göttingen 1973, p. 14-25; K. MEISTER, *Historische Kritik bei Polybios*, Wiesbaden 1975, p. 109-126; G. SCHEPENS, „Εμφρασις und ἐνάρχηια in Polybios' Geschichtstheorie”, *Rivista Storica dell'Antichità* 5 (1975), p. 185-200; R. B. KEBRIC, *In the Shadow of Macedon: Duris of Samos*, Wiesbaden 1977, p. 15-18.

2. POL. II 56.

tiebron, doch legt de klemtoon op de beslissende rol die in het proces van overdracht van de regels van het drama naar het domein van de geschiedschrijving door de school van Aristoteles zou zijn gespeeld: niet direct door Aristoteles zelf, die in zijn *Poetica* tragedie en geschiedschrijving rigoureuus onderscheidde³, maar door zijn leerlingen, die paradoxaal genoeg het onderscheid dat hun leermeester maakte, welbewust zouden hebben genegeerd of, wat ook niet uitgesloten wordt geacht, er juist door werden geprikkeld om de historiografie als gediscrimineerd genre tot het meer filosofische niveau van de poëzie op te tillen⁴. Het is vooral de programma-verklaring van Duris⁵, waarin de termen *μίμησις* en *ἡδονή* als kernbegrippen voorkomen en de connecties die deze geschiedschrijver via zijn leermeester Theophrastus ongetwijfeld heeft gehad met de school van Aristoteles, die aanleiding hebben gegeven tot de theorie over de peripatetische oorsprong van de tragische geschiedschrijving.

Een niet onaardige variant op de combinatie „tragisch-peripatetisch” is de benaming „tragisch-pathetische” historiografie, waarin de component pathetisch, ditmaal afgeleid van het substantief *πάθος*⁶, de aandacht vestigt niet op de herkomst van die vorm van geschiedschrijving, maar wel op de emotionele of psychagogische werking die van haar verondersteld wordt uit te gaan op de lezer of de toehoorder⁷. Het voornaamste doel van de zogeheten tragische geschiedschrijving bestaat er immers in om door een zo levendig, zo beeldend en gedetailleerd mogelijke beschrijving van tal van verschrikkingen (*τὰ δεινά*) waaraan de geschiedenis helaas geen gebrek heeft, de lezer aan te grijpen en zodanig op zijn zintuigen en gemoed in te werken, dat net als in het theater de illusie van werkelijkheid, van levensnabijheid wordt gewekt⁸.

In een studie onder de titel *Wesen und Ursprung der tragischen Geschichtsschreibung* (Köln 1959) heeft N. Zegers een reperto-

3. ARISTOT. *Poet.* 9, 1451b.

4. Zie vooral K. von FRITZ, *Die Bedeutung des Aristoteles für die Geschichtsschreibung*, in *Histoire et Historiens dans l'Antiquité* (Entret. Fond. Hardt IV), Vandoeuves-Genève 1958, p. 85-145 (= *Ethik und Politik des Aristoteles*, Darmstadt 1972, p. 313-367).

5. *FGrHist* 76 F 1.

6. Als na te streven doel van de geschiedschrijving verschijnt *πάθος* bij DIOD. SIC. XX 43.7. De passus gaat waarschijnlijk op Duris terug: cf. D. FLACH, *op.cit.*, p. 17; K. B. KEBRIC, *op.cit.*, p. 77.

7. Nadat Thucydides en de „retorische” geschiedschrijvers zich hoofdzakelijk naar een *lezerspubliek* hadden gericht, zouden de tragische geschiedschrijvers hun werken weer (cf. Herodotus) afgestemd hebben op *toehoorders*. Dit wordt betoogd door B. GENTILI-C. CERRI, *Struttura comunicativa del discorso storico nel pensiero storiografico dei Greci*, *Il Verri*, juni 1973, p. 53-78; zie echter A. Momigliano's bespreking in *Gnomon* 51 (1979), p. 393.

8. Cf. POL. II 56.8-10. Parallelteksten en literatuur bij G. AVENARIUS, *Lukians Schrift zur Geschichtsschreibung*, Meisenheim / Glan 1956, p. 130-140.

rium aangelegd van de diverse middelen of procédés die de tragische geschiedschrijvers konden aanwenden om hun doel te bereiken⁹. Zegers heeft zijn lijst voornamelijk samengesteld door een toetsing van hellenistische historiografische teksten aan de voorschriften van Aristoteles' *poetica*. Zo meent hij de theorie van de tragische geschiedschrijving, die volgens hem werd uiteengezet in de geschriften *περὶ Ἱστορίας* van Theophrastus en Praxiphanes, te kunnen reconstrueren. Hoewel dit een omstreden thesis is waarop wij hier niet verder kunnen ingaan¹⁰, menen we dat aan het repertorium van Zegers in ieder geval de betekenis van een „heuristisch instrument” kan worden toegekend bij de bestudering van het verschijnsel „geschiedenis als drama”. Van enkele middelen maakten we terloops reeds melding: de beschrijving van πάθος: leed, smartvolle handelingen, gruwelijke scènes, rampen; het streven naar beeldende duidelijkheid (ἐνάργεια) in taalgebruik en compositie, o.a. door het gedetailleerd beschrijven van de begeleidende omstandigheden; de wending van geluk naar ongeluk, of vice versa; het tekenen van de centrale historische figuur als een positieve held, als een ἀνὴρ βελτίων, van wie men het ongeluk dan ook kan betreuren; het inlassen van persoonlijke reflecties op hoofdmomenten van het gebeuren; ruimte geven aan de werking van een grillige τύχη; het suggereren van een tragische „schuldloze schuld”; het streven naar een eenheid van handeling; de voortgang van de handeling bewerkstelligen door peripetieën; het ensceneren van dialogen; het vermijden van lange redevoeringen ...

In tegenstelling tot de verwachting die misschien door deze summiere voorstelling van de zogeheten tragisch-peripatetische geschiedschrijving wordt gewekt, ligt het niet in mijn bedoeling de bespreking van de hoofdstukken 24-26 uit het zesde boek van Arrianus in het teken te stellen van een onderzoek naar het voortleven van die vorm van geschiedschrijving in de historiografie van de Romeinse keizertijd. Ongetwijfeld moet men de mogelijkheid van een dergelijk naleven gedurende de eerste eeuwen van onze tijdrekening niet a priori uitgesloten achten¹¹.

9. N. ZEGERS, *op.cit.*, p. 11-54.

10. N. Zegers heeft ongetwijfeld te hoog gegrepen, wanneer hij meent de inhoud van de voor ons volledig verloren gegane geschriften *περὶ Ἱστορίας* van Theophrastus en Praxiphanes te kunnen reconstrueren: zie F. W. WALBANK, *History and Tragedy*, p. 219-220 en C. O. BRINK, *Tragic History and Aristotle's School*, p. 18.

11. Ter oriëntatie: D. FLACH, *op.cit.*, p. 14-30; zie ook I. BORZŠAK, *Spectaculum. Ein Motiv der „tragischen Geschichtschreibung” bei Livius und Tacitus*, *Acta Classica Univ. Debrecen.* 9 (1973), p. 57-67; ID. *De Thucydide à Tacite. Actes du IXe congrès de l'Assoc. G. Budé*, Rome 1973, p. 236vv.

En wat meer bepaald Arrianus betreft, kost het wellicht weinig moeite om ook in zijn beschrijving van de tocht door de Gedrosische woestijn — want daaraan zijn de zoëven genoemde hoofdstukken gewijd — in groot aantal de kenmerken terug te vinden die voor Zegers het waarmerk van tragische geschiedschrijving zijn. Niettemin moeten we, denk ik, principieel en zeker bij het begin van elk onderzoek, op onze hoede zijn voor een methodisch aanvechtbare versmalling van de probleemstelling: een versmalling die erop neerkomt dat men elke vorm van dramatische stoffering van een historische narratio op de een of andere wijze, rechtstreeks of onrechtstreeks, in verband wil brengen met de „tragische” richting in de historiografie. Een typisch voorbeeld hiervan lijkt me de voordracht van Adelina Piatkowski, onder de veelbetekenende titel *L'influence de l'historiographie tragique chez Dion Cassius*¹². Sterk onder de indruk van de resultaten van Zegers' dissertatie betreurt zij dat het moderne onderzoek tot dusver, op enkele uitzonderingen na, onvoldoende de historiografie van de Romeinse keizertijd heeft betrokken in de studie van de toepassingen van de voorschriften van de tragische geschiedschrijving. Met de ontleding van enkele scènes uit Dio Cassius wil zij tot die studie een bijdrage leveren. Zij komt tot de conclusie, dat deze historicus zijn pathetische verhalen over het levenseinde van sommige illustere persoonlijkheden geheel volgens de voorschriften van de tragische geschiedschrijving heeft uitgewerkt: „Dans toutes ces narrations Dion respecte un model (sic) formel, composé de traits différents, ce qui confirme la thèse de Zegers”¹³.

Een dergelijke conclusie laat twee vragen overeind, die trouwens verband houden met elkaar. De eerste heeft betrekking op de geldigheid van de thesis van Zegers, die, zoals gezegd, de literair-historische status van het verschijnsel tragische geschiedschrijving precies meent te kunnen omschrijven. Ik signaleerde hoger dat het een omstreden thesis is. Maar ook indien men bereid is het bestaan van een theorie van de tragische geschiedschrijving te aanvaarden, dan blijft nog altijd de tweede vraag die betrekking heeft op de werkwijze van A. Piatkowski. Zij werd haar bij de bespreking van haar voordracht door A. Hurst als een „question méchante” voorgelegd en ik herneem ze hier in zijn formulering: „Comment établissez-vous les critères qui permettent de distinguer ce qui est chez Cassius Dion le fruit d'une influence d'ouvrages théoriques (directe, par le 'métalangage', ou indirecte) et ce qui est le fruit

12. *Actes de la XIIe conférence internationale d'études classiques „Eirene”*, Bucarest-Amsterdam 1975, p. 263-270.

13. *ibid.*, p. 264.

d'une influence d'historiens antérieures à Aristote et nourris du corpus tragique ?" ¹⁴

Deze vraag lijkt me inderdaad fundamenteel: immers ook Herodotus en Thucydides hebben toch reeds in de vijfde eeuw v. Chr., in tempore non suspecto, zonder ook maar door enig voorschrift van tragische geschiedschrijving te zijn gestimuleerd, elk op hun manier in hun werk episodes beschreven die als onovertroffen voorbeelden kunnen gelden van tragische of dramatische geschiedschrijving ¹⁵. De literaire criticus en historicus, Dionysius van Halicarnassus, merkte over de Atheense historicus reeds het volgende op: „Thucydides”, zo schrijft hij, „die er frequent toe genoopt wordt de inname en de verwoesting van steden, het tot slaaf verkopen van de bevolking en andere dergelijke rampen te beschrijven, stelt ons het lijden (τὰ πάθη) zo wreedaardig, zo verschrikkelijk, zo meelijwekkend voor, dat hij zowel historiografen als dichters die hem zouden willen overtreffen, de pas heeft afgesneden” ¹⁶. Plutarchus looft op zijn beurt Thucydides' stilistisch vermogen tot γραφικὴ ἐνάργεια „schilderachtige klaarheid / levendigheid” ¹⁷.

De situatie van deze pro-aristotelische geschiedschrijvers indachtig, doen wij er wellicht goed aan om ook bij de interpretatie van teksten met een dramatisch gehalte, geschreven door historici in de tijd na Duris en Phylarchus, niet meteen invloed van tragische geschiedschrijving werkzaam te achten. Trouwens, als interpreter van literaire teksten, waartoe in de Oudheid vanzelfsprekend ook de historiografie behoort, heeft men zijn taak niet beëindigd wanneer men de oorsprong van een bepaalde stilistische of algemeen compositorische techniek meent te kunnen aanwijzen ¹⁸. Minstens even

14. *ibid.*, p. 270. Vgl. de bemerking van R. Häussler (*ibidem*).

15. Cf. M. LAISTNER, *The Greater Roman Historians*, Berkeley-Los Angeles 1947, p. 14: „There are plenty of episodes dramatically told in the pages of Herodotus. It is assuredly no accident that the Melian dialogue, the bluntest expression of Athenian imperialism, is immediately followed in Thucydides' *History* by an account of the Sicilian expedition.” A. W. GOMME, *The Greek Attitude to Poetry and History* (*Sather Classical Lectures* 27), Berkeley 1954, p. 125 relateert de opmerking betreffende Thucydides: „the dramatic contrast is there, in the events and therefore in Thucydides' narrative”. Het gaat m.a.w. slechts om een voorbeeld van „Thucydides' way of letting the story tell itself” (*ibid.*, p. 139). Gomme onderschat hier ongetwijfeld het persoonlijk aandeel van de historicus in de opbouw van het verhaal: zie K. EGAN, *Thucydides, tragedian*, in R. H. CANARY-H. KOZICKI (ed.), *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding*, Madison 1978, p. 63-92, vooral p. 84vv.; en meer algemeen: H. WHITE, *The Historical Text as Literary Artifact*, in R. H. CANARY-H. KOZICKI (ed.), *op.cit.*, p. 41-62.

16. DION. HAL., *de Thuc.* 15.

17. PLUT., *Mor.* 347a-c.

18. De complexiteit van het probleem van de „tragische geschiedschrijving” en van haar nawerking op latere generaties van Griekse en Romeinse historici dient overigens in hoge mate beschouwd te worden als het product van een al te *historicistisch opgevatte vorm van literatuurgeschiedschrijving*, die voor diverse manifestaties die zich in haar veld voordoen een welomschreven, soms theoretisch begin poneert, waarmee men latere, soortgelijke ver-

relevant, zoniet meer relevant is het om in elk afzonderlijk geval aandacht te hebben voor de eventueel specifieke bedoeling waarmee een auteur een bepaalde literaire vorm verkiest aan te wenden: wij moeten m.a.w. oog hebben voor het concreet functioneren van een bepaalde expressievorm in een gegeven kontekst. Belangrijk voor elk historicus op elk ogenblik is wat K. H. Waters in de titel van een mooie bijdrage over Herodotus „The Purpose of Dramatisation” noemt¹⁹. In verband met de dadelijk te interpreteren episode uit de Anabasis Alexandri is de manier waarop Arrianus het verhaal van de tocht door de Gedrosische woestijn inleidt, inderdaad van meer dan incidenteel belang: „De meeste geschiedschrijvers van Alexander beweren dat de ellende van de troepen gedurende de Aziatische veldtocht zelfs in haar totaliteit niet waard is vergeleken te worden met het zware zwoegen in de woestijn”²⁰. Met deze woorden raakt Arrianus een harde kern in de geschiedenisopvatting van de antieke mens: niet de beschrijving van de cultuur in rust of in geleidelijke evolutie, maar de beschrijving van de lijdende, de strijdende, de zwoegende mens staat, naar het voorbeeld van de oud-epische ἄλγεα, in het kinetische geschiedenisbegrip van Grieken en Romeinen vooraan. Dienaangaande schrijft H. Strasburger: „Die παθήματα sind nicht das *einzig*e Thema der hohen antiken Geschichtsschreibung, aber sozusagen das vornehmste, dasjenige, an dem die Kunst der Darstellung sind entzündet oder Höhepunkte erreicht, ...”²¹. Wanneer Arrianus de tocht door de Gedrosische woestijn een onovertroffen hoogtepunt van παθήματα noemt, zijn wij dus gewaarschuwd. Hoe de „Kunst der Darstellung” zich bij hem „entzündet” zullen wij nu nader onderzoeken.

Laat ons beginnen met een korte historische situering.

In de late zomer van het jaar 325 v. Chr. vat Alexander de terugkeer vanuit Indië naar het Perzische kernland aan. Militair gezien is de grote strijd gestreden en de terugkeer neemt goeddeels het karakter aan van een exploratietocht, waarbij Alexander vooral

schijnselen onder de vorm van een evolutieve nawerking of beïnvloeding verbonden wil zien. Cf. F. W. WALBANK, *History and Tragedy*, p. 220: „Perhaps the whole problem of 'tragic history' has suffered from a concentration on theory, on what Aristotle said, and how far the practice of later historians conformed with it”. Zie ook R. B. KEBRIC, *op. cit.*, p. 15.

Toch kan een dergelijke vorm van literatuurgeschiedschrijving, spijs R. WELLEK, *The Fall of Literary History*, in *Geschichte - Ereignis und Erzählung*, hrsg. von R. Koselleck und W.-D. Stempel, München 1973, p. 427-440, zeker op het gebied van de klassieke Oudheid, waar traditie en persoonlijke *imitatio* een zo vooraanstaande rol spelen, niet als hopeloos verouderd of als voorbijgestreefd worden beschouwd.

19. *Historia* 15 (1966), p. 157-171.

20. ARRIAN. *Anab. Alex.* VI 24.1.

21. H. STRASBURGER, *Wesensbestimmung*, p. 67.

de mogelijkheid wil onderzoeken van een zeeroute die Indië met de Perzische Golf zou verbinden. Om de vlootexpeditie mogelijk te maken (o.a. door de aanleg van havens, het graven van waterputten en het opslaan van voedselreserves) trekt hij met het grootste deel van zijn leger, naar schatting 70 à 80.000 soldaten (exclusief de legertroups) langs de kust van de Arabische Zee en de huidige Golf van Oman. Hij ontmoet op zijn weg een onherbergzame streek Gadrosië / Gedrosië - thans de Makranwoestijn in Z.W. Pakistan, Z.O. Iran. En nu doet zich, paradoxaal genoeg, een catastrofe voor. Alexander die in geen enkele geregelde veldslag het onderspit heeft moeten delven voor zijn talrijke vijanden, krijgt een onwillige natuur als tegenstander. Slechts op het nippertje wordt de totale liquidatie van het leger voorkomen. Volgens Plutarchus kwam 3/4 van de troepen om : cijfer dat door sommige historici wordt betwist, door anderen aanvaard²².

Vooraf ook nog dit : de kapitels 24-26 vormen slechts een onderdeel van Arrianus' verhaal over de woestijntocht. Zijn beschrijving is namelijk onder de vorm van een dubbelverhaal uitgewerkt. Het eerste verhaal VI 23, dat een overzicht geeft van het begin van de tocht tot het einde, wordt afgesloten met de mededeling, dat het leger na zestig dagen de hoofdplaats van Gadrosië, Pura, bereikt (24.1a). Met een vrijwel identieke formule in 27.1a wordt voor een tweede maal gesignaleerd dat het leger het eindpunt bereikt. Het verhaal dat het voorwerp vormt van onze analyse is het tweede, waarin het leed van de troepen breeduit geschilderd wordt. Het staat bekend onder de naam „Strapazenbericht” / „hardship-report”; laten wij het gemakshalve „rampenverhaal” noemen. Aangezien mijn uiteenzetting vandaag beperkt blijft tot het rampenverhaal, en zelfs meer bepaald tot een evaluatie van het dramatische gehalte ervan, wordt niet gestreefd naar een volledige historiografische interpretatie van het geheel van Arrianus' beschrijving. Het spreekt vanzelf dat een dergelijke interpretatie zich volop rekenschap moet geven van de aanwezigheid van het eerste verhaal, door Arrianus naar alle waarschijnlijkheid ontleend aan Ptolemaeus²³, die met zijn versie van de feiten ongetwijfeld heeft willen ingaan tegen wat in zijn ogen een gedramatiseerde voorstel-

22. Een overzicht van de historische problemen rondom Alexanders Gedrosische expeditie wordt o.m. geboden door S. T. HUTZEL, *From Gadrosia to Babylon. A Commentary on Arrian's Anabasis Alexandri VI. 22-VII. 30*, diss. Bloomington 1974, p. 78-105 en N. G. L. HAMMOND, *Alexander the Great. King, Commander and Statesman*, Park Ridge 1980, p. 227-235.

23. Zie H. STRASBURGER, *Ptolemaios und Alexander*, Leipzig 1934, p. 45 (Id., *Studien zur Alten Geschichte*, I, Hildesheim-New York 1982, p. 131).

ling van zaken was bij de meeste Alexanderhistorici. Hier moet dan ook de interessante vraag naar de motieven van Arrianus tot het weergeven van twee versies onder de vorm van een dubbelverhaal achterwege gelaten worden. Een punt van belang voor ons betoog is echter wel de eigen compositorische functie die de herhaling van het eindpunt van de tocht vervult. Deze herhaling creëert niet alleen de ruimte en tijd-binnen-het-werk die vereist zijn voor het opnieuw vertellen van de wederwaardigheden van de woestijntocht, maar verleent aan het rampenverhaal meteen ook een uitgesproken eenheid van tijd en plaats.

Het rampenverhaal is van een korte inleiding (24.1b-3) voorzien, die het thema aangeeft en de vraag naar het waarom van de hele onderneming beantwoordt. De woestijntocht bracht een onvergelijkbaar grote concentratie van last en leed over het leger. Alexander, hoewel goed op de hoogte van de moeilijkheden van die tocht, liet zich leiden door een irrationeel verlangen tot wedijver met Semiramis en Cyrus die mislukt waren in hun pogingen om een leger door de Gedrosische woestijn te leiden. Arrianus geeft deze motivering, die wezenlijk anders is dan de in verhaal I gegeven en ook hier herhaalde rationele verklaring²⁴, expliciet op gezag van Nearchus, Alexanders vlootbevelhebber, weer.

Een aandachtige lectuur van de eigenlijke beschrijving, beginnend vanaf 24.4, kan ons op het spoor brengen van een tweevoudig organisatieprincipe, dat tegelijkertijd werkzaam is in de tekst: enerzijds kan men de opeenvolging van een schier eindeloze reeks van onheilsfactoren onderscheiden, anderzijds kan men differentiëren tussen opeenvolgende „dramatis personae” die met het onheil onder zijn diverse aspecten worden geconfronteerd.

De beschrijving van het doorstane leed gebeurt dus vooreerst door middel van een lange, gedetailleerde en concrete opsomming van beproevingen, waarvan sommige zelfs herhaaldelijk in de tekst terugkeren: hitte, gebrek aan water, het heuvelachtig terrein, het oneffen wegdek, het wegzakken in het mullige zand, de lengte van de marsen, honger, vermoeidheid, uitputting, ziekte, de overstroming van een bergbeek, het overvullige drinken na een te lange kwelling door dorst, de zandstorm, de dwaaltocht: het zijn evenveel moeilijkheden die het leger overvallen en die in de tekst door een veelheid van verbindende partikels (τε ... και, vaak nog versterkt door een toegevoegd ἄμα) als het ware aaneengeschakeld zijn tot een noodlottige ketting. Hoewel Arrianus als dusdanig ner-

24. In VI 24.3: και ἄμα ὡς τῷ ναυτικῷ ἐγγύθεν ἐμπορίζεσθαι τὰ ἀνγκαῖα. Het thema van de bevoorradings van de vloot wordt in VI 23. 1 als het (enige) motief voor het ondernemen van de woestijntocht opgegeven.

gens zegt dat vooral door het cumulatieve effect van de afzonderlijke onheilsfactoren een ware catastrofe onvermijdelijk werd, is dit nochtans een evidente boodschap van het verhaal. Als iemand die zijn handwerk als literator verstaat, brengt de geschiedschrijver de concatenatie suggestief voor ogen. De beeldende duidelijkheid van een concrete en gedetailleerde opsomming wordt verder nog versterkt door de inlassing van gepaste vergelijkingen, soms met metaforisch taalgebruik gecombineerd²⁵.

Hoewel de onderlinge verbondenheid van de verschillende onheilsfactoren uit zichzelf reeds suggereert dat het leger zich in een vicieuze kring bevindt, wordt deze idee nog doeltreffender ingehamerd door de herhaalde paradox dat mogelijke remedies voor een kwaal steeds weer nieuwe onheilsfactoren genereren. Zo brengt honger de soldaten tot het afslachten van de lastdieren, waardoor in een volgend stadium het vervoer van de slachtoffers van ziekte en uitputting onmogelijk wordt, ook al omdat men om de lengte van de dagmarsen in te korten de wagens had stuk geslagen (25.1-3). Slaap, een natuurlijke remedie tegen vermoeidheid, wordt velen die nadien opstaan en niet meer in het spoor van het leger kunnen volgen, fataal (25.3): zij komen om als schipbreukelingen in een zee van zand. Drinken is een probaat middel om zijn dorst te lessen; doch na een al te lange kwelling van dorst vinden velen door overdadig drinken de dood (25.6). En tot overmaat van ramp: de plotse overstroming van een bergbeek, waarvan het water het leger tot heil moest zijn in de droge woestenij, wordt nog wel de belangrijkste doodsoorzaak voor de vrouwen en kinderen die het leger vergezelden (25.4-5). In de helse kringloop van onheilsfactoren die elkaar met een zekere noodzakelijkheid oproepen, verschijnt de overstroming van de bergbeek eerder als een vreemdsoortig, incidenteel gegeven (in 25.4 als ἄλλο πάθημα aangekondigd). Toch doet de vermelding van deze ramp geen afbreuk aan de sterke eenheid van het hele gebeuren, dat zich als het ware als een ὄλη καὶ τελεία πράξις²⁶ voltrekt. Het verband met de noodzakelijke factoren is niet alleen door de gradatie ὃ δὴ οὐχ ἥμισυ ἐπίσσειν, aangegeven, maar ook door de bijkomende verduidelijking, dat het legerkamp precies omwille van de behoefte aan water

25. In VI 24.4 worden bijv. de mullige zandduinen waarin de lastdieren wegzakken, vergeleken met een „moeras” of met „onbetreden sneeuw”; in VI 25.3 komen de achterblijvers „als schipbreukelingen om in een zee van zand”. Ook meer subtiele uitdrukkingsmiddelen dragen bij tot de „visualisering” van de beschreven werkelijkheid: in VI 24.5 roept de asymmetrische uitdrukking ἐν ταῖς προσβάσεσσι τε καὶ καταβαίνοντας een beeld op van de ongelijke loef-en lijzijde van de zandduinen, die muilieren en paarden moeizaam moeten op- en afgaan.

26. Cf. ARISTOT., *Poet.* 8, 1451a; 7, 1450b 2-3.

in de onmiddellijke nabijheid van de stortbeek was opgeslagen (αὐτοῦ δὴ ἕνεκα τοῦ ὕδατος). Van deze περιπέτεια kan men dus niet zeggen dat ze zou ingaan tegen τὸ εἶκός²⁷.

Een tweede organisatieprincipe dat in nauwe relatie met de innerlijke verbondenheid van de onheilsfactoren mede-bepalend is voor de structuur van het rampenverhaal, is de hiërarchische volgorde waarin de dramatis personae ten tonele worden gevoerd. Binnen het leger gaat de aandacht vooreerst naar de lastdieren uit (24.4 - 25.1). Zij hebben eerst te lijden onder de hitte en het gebrek aan water, ondervinden de zwaarste last van de gesteltenis van het terrein en de uitputtend lange tochten en komen zeer talrijk om. Doch ook opzettelijk, zo vervolgt het verhaal in kapittel 25, werden paarden en muilezels afgeslacht door hongerige soldaten: „Telkens immers wanneer het hun aan proviand ontbrak, troepten zij samen en slachtten de meeste paarden en muilezels en voedden zich met het vlees. En ze beweerden dat ze van dorst waren omgekomen of van uitputting gekrepeerd”. De inbreuk op de militaire discipline die dit optreden representeert en de begripvolle houding die Alexander daartegenover aanneemt, worden hier aanzienlijk korter weergegeven dan in het eerste verhaal (23.4-5). De auteur schijnt haast te hebben om tot de volgende categorie slachtoffers over te gaan. Inderdaad: de dieren sleuren in hun ondergang de mens met zich mee (cf. het gevolgaanduidende οὐχούv van 25.2). Het komt bijzonder tragisch over dat de soldaten „vrijwillig” (ἐκούσιος 25.1), in de overtuiging zichzelf uit hun ellendige situatie te redden, hun ondergang mede veroorzaken. De ongelukkigen van 25.3 die bij gebrek aan lastdieren en wagens (ook weer door de soldaten stukgeslagen om vlugger vooruit te komen) niet meer kunnen vervoerd worden en in een zee van zand als drenkelingen omkomen, worden met καὶ οὕτως bij het begin van de zin nadrukkelijk als slachtoffers voorgesteld van een toestand die door het leger zelf is gecreëerd: „En zo werden de enen wegens ziekte op de wegen achtergelaten, de anderen wegens uitputting of hitte of omdat ze hun dorst niet langer konden uithouden; en er was niemand om hen mee te nemen, niemand die achterbleef om hen te verzorgen. De tocht ging immers met grote snelheid voort en in de bekommernis om het geheel ging noodzakelijk de zorg voor de enkeling verloren. Ook degenen die door slaap overmand waren geraakt tijdens de tocht — want zij legden meestal de weg 's nachts af —, nadien opstonden en nog de kracht hadden in het spoor van het leger te volgen, redden zich als weinigen van velen; de meesten echter gingen, als hadden zij schip-

27. Cf. ARISTOT., *Poet.* 1452a, 22-23.

breuk geleden op zee, ten onder in het zand". Ook in de volgende tekstsequentie 25.4-6 blijft de schijnwerper gericht op het menselijk leed: door de plotse overstroming van een stortbeek komt het merendeel van de vrouwen en kinderen die het leger vergezellen, om. Associatief hiermee verbonden wordt tenslotte de verdrinkingsdood gesignaleerd van velen, die na een te lange kwelling van dorst mateloos drinken en zich massaal en onbeheerst in het water storten.

Nadat de focus scherp is gesteld op de lastdieren en vervolgens op de soldaten, vrouwen en kinderen, komt in het slothoofdstuk 26 Alexander op het voorplan. Dit gebeurt vooreerst door inlassing van een verhaal over een edele daad van Alexander (26.1-3), waarbij Arrianus evenwel aanstipt dat die volgens sommige bronnen tijdens een vroegere woestijntocht kan gesteld zijn²⁸. Hoe dan ook, via het woord ὕδωρ dat in 25.6 nadrukkelijk op het einde van de zin is geplaatst, is het kwestieuze verhaal associatief met het voorgaande verbonden. Het verhaal gaat inderdaad over een kleine hoeveelheid water, door enkele lichtgewapende soldaten gevonden. Zij goten het in een helm en brachten het als een kostbaar goed naar Alexander. „Deze zou het aangenomen hebben en het ten aanzien van allen uitgegoten hebben. En door deze daad zou het hele leger zo bemoedigd zijn geweest, dat men had kunnen geloven, dat dat water dat Alexander had uitgegoten een dronk voor allen geworden was". (25.3) Hier wordt het verslechteringsproces waaraan het leger vanaf het begin van de woestijntocht onderbroken ten prooi is, voor het eerst doorbroken. Op dit punt van zijn verhaal is Arrianus dan ook zeer nadrukkelijk in zijn lof voor Alexander: „Deze daad prijs ik persoonlijk boven alle andere als een voorbeeld van de zielskracht en tegelijk van de veldheerskunst van Alexander". (26.3) Het daarop volgende verhaal is van een gelijkaardige strekking en voert Alexander tenslotte als redder in uiterste nood ten tonele (26.4-6). De gidsen zegden de weg niet meer te weten. Een zandstorm had alle bakens bedolven; het leger dwaalde af. Toen zou Alexander ingezien hebben, dat hij naar links moest afslaan. Zelf nam hij de leiding van een kleine groep ruiters, die tijdens een afmattende rit nog eens werden uitgedund, maar uiteindelijk de zee vond. Op het strand trof Alexander ook drinkwater aan. En toen liet hij het hele leger achternakomen. Ze marcheerden gedurende zeven dagen langs de zee en trokken dan

28. PLUT., *Alex.* 42.7-10 situeert het verhaal in Media, tijdens Alexanders achtervolging van Darius; Q. CURTIUS VII 5.10-12 in Sogdiana, nabij de Oxusrivier; FRONTINUS, *Strat.* I 7.7 in Africa (wrschl. tijdens Alexanders tocht naar het Ammon-orakel). Nog andere, voor ons niet nader te identificeren bronnen, localiseren volgens Arrianus het gebeuren in het gebied van de Parapamisadae.

weer het binnenland in, richting Pura, het eindpunt van de woestijntocht (27.1).

Hoewel dus Alexander met zijn ingrijpen voorkomt dat de woestijntocht als een ware tragedie eindigt, brengt het overzicht van inhoud en structuur duidelijk de dramatische geladenheid van het rampenverhaal aan het licht. Zoals ik reeds bij het begin van mijn voordracht opmerkte, zijn in Arrianus' tekst de kenmerken die Zegers voor het waarmerk van „tragische” geschiedschrijving houdt, ruimschoots vertegenwoordigd. Wordt ons niet door een gedetailleerde schildering op elk moment van het gebeuren het leed van de troepen met beeldende duidelijkheid voor ogen gebracht? Worden onze gevoelens van medeleven niet gewekt door het lijden van de dieren en vooral door het trieste lot van al diegenen die tijdens de tocht, ziek, uitgeput of in slaap gevallen, zonder bijstand moeten achterblijven en schipbreuk lijden in een zee van zand? Er is ook de eenheid van handeling, met een begin (de lastdieren), een midden (het leed van soldaten, vrouwen en kinderen) en een einde (het optreden van Alexander). Binnen de eenheid van handeling, van tijd en plaats zijn wij meermaals getuige van een overgang (*μετάβασις*) van een toestand naar een andere; eenmaal is die overgang het gevolg van wat we een *περιπέτεια παρὰ τὴν δόξαν* kunnen noemen: de plotse overstrooming van een stortbeek in een overigens door droogte geteisterd landschap; en niet te vergeten natuurlijk: de decisieve wending van ongeluk naar geluk, door Arrianus als een moment van kapitaal belang in het gebeuren gereleveerd door inlassing van een persoonlijke appreciatie van Alexanders optreden.

Behalve aan de aanwezigheid van al die elementen, zogenaamd *procédés* van de „tragische” geschiedschrijving, ontleent het rampenverhaal zijn dramatisch gehalte toch voor alles aan het feit dat het ons een beeld schetst van mensen, geconfronteerd met een extreme situatie, waarin moeilijkheden elkaar kettingsgewijs — niet alleen *κατὰ τὸ εἶδος*, maar zelfs *κατὰ τὸ ἀναγκαῖον* — opvolgen. De onverbreekelijke band tussen de diverse beproevingen is in eerste instantie niets anders dan een logisch of te verwachten gevolg van een samenspel van natuurlijke factoren, werkzaam in een gegeven situatie: hitte, moeilijk terrein, zandstorm, dorst enz... kan men beschouwen als inherent aan een woestijntocht. Maar er is meer: ook de pogingen of reacties van mensen die buiten de helse kringloop trachten te treden of er althans in willen overleven, brengen nieuw onheil over het leger: in de overtuiging zichzelf te redden, werken mensen aldus *ἐκούσιως* mee aan hun ondergang. Zo wordt de dynamiek van een onafwendbaar lijkend catastrofaal gebeuren ook door een reeks menselijke misrekeningen

gestuurd: door een aantal *ἀμαρτίαι*²⁹ die volkomen begrijpelijk zijn, in de mate waarin ze als het ware door de gebeurtenissen zelf als noodzakelijke beslissingen aan de mens worden opgedrongen. Het is bij uitstek aan dit soort falen, dat de geschiedenis tot op de dag van vandaag haar tragische dimensie ontleent³⁰.

Bij de interpretatie van een tekst als de zojuist bestudeerde dienen we er ons rekenschap van te geven dat de onderkenning van een tragische of dramatische dimensie in een gebeuren steeds de uitdrukking is van een bepaalde visie op een stuk geschiedenis. Een tragisch patroon is als dusdanig niet in de feiten aanwezig. Wanneer men al eens de indruk mag opdoen dat dit wel het geval is, is het aanbevolen een stap terug te zetten en zich open te stellen voor het inzicht dat, wat we een historisch feit noemen, nimmer als een objectieve gegevenheid voor het grijpen ligt, maar altijd vanuit een bepaalde ervaring door een waarnemend en oordelend subject mede wordt gestructureerd. Welnu, het „tragische” is een van de fundamentele categorieën of patronen, waarin de mens zijn ervaringsgegevens bewust of onbewust kan invoeren en zich aldus een visie op het bestaan, de wereld en de geschiedenis opbouwt. Ik acht me ontslagen van een geschiedtheoretische verantwoording van deze these³¹, omdat ze in dit geval concreet geïllustreerd wordt door Arrianus' eerste verhaal van de woestijn-tocht (VI 23). Daar vormt zich Ptolemaeus vanuit zijn observatieplaats een heel andere, van elke tragiek gespeende voorstelling van het woestijngebeuren³². Het is uitermate instructief op dit punt beide verhalen naast elkaar te leggen en te zien hoe het historische waarnemingsveld op zich reeds verschillend is gestructureerd.

A fortiori is het meedelen en signifiëren van historische gegevens onder een narratieve vorm het resultaat van een persoonlijk ingrijpen van de historicus. Ook hier biedt ons stukje geschiedenis gelegenheid voor een leerrijk experiment, dat wij hier wel niet kunnen uitvoeren, maar dat ik toch even kort wil toelichten: de confrontatie namelijk van Strabo's beschrijving van de woestijntocht³³ met Arrianus' rampenverhaal. Alle critici zijn het erover eens dat beide

29. Cf. ARISTOT. Poet. 1453a, 8vv.

30. De antieke „tragische” geschiedschrijving wordt dan ook door H. STRASBURGER, *Die Wesensbestimmung*, p. 78-87 terecht voorgesteld als een fundamentele karakteristiek van geschiedschrijving. Men moet er van uitgaan dat Duris' reflecties „seriöser Natur” zijn (p. 80); wat aan de orde wordt gesteld is niet slechts een „Stil- und Geschmacksfrage ... sondern ein Philosophicum, vielleicht die Kernfrage der Historiographie überhaupt”. (p. 83)

31. Een uitstekende inleiding tot de problemen die hier gesteld zijn, wordt geboden door *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding* (zie n. 15), met selecte bibliografie (p. 151-158).

32. Cf. H. STRASBURGER, *Alexanders Zug durch die gedrosische Wüste*, *Hermes* 80 (1952), p. 456-493, vooral 488-492 (= *Studien zur Alten Geschichte*, I, p. 449-486).

33. STRABO XV 2.5-7.

auteurs hun stof uit dezelfde bron — vermoedelijk Nearchus³⁴ — hebben geput. Hier kunnen we dus nagaan hoe men werkend met dezelfde vezels een andere „textus” samenstelt: de manier van verknippen en combineren van de vezels, m.a.w. de textuur verschilt in functie van het eigen doel dat ieder auteur met zijn werk in het algemeen en meer bepaald ook met de behandeling van de episode in kwestie nastreeft. Strabo's verhaal straalt, hoewel rond dezelfde gegevens gebouwd, geen dramatische kracht uit. Als geograaf is de auteur vooral geïnteresseerd voor de vraag hoe het leger, gebruik makend van de schaarse middelen die dan toch in de streek voorhanden waren, door het dorre gebied is kunnen trekken³⁵. De vermelding bijv. bij het begin van het verhaal ἀπὸ δὲ τῶν φοινίκων ἦν ἡ σωτηρία is uiteraard nefast m.b.t. de eventuele opbouw van een dramatische spanning³⁶. Waar Strabo steeds van de landschappelijke gegevens vertrekt en de daaruit voor het leger resulterende moeilijkheden graag in een gevolgzin onderbrengt (εἰσι καὶ θῖνες ὑψηλοί, ὥστε...) ³⁷, staat bij Arrianus het κακοπαθεῖν zelf in al zijn aspecten centraal.

De vergelijking met Strabo, die zijn verhaal in functie van zijn geografische belangstelling opbouwt, brengt ons vanzelf tot de vraag met welke bedoeling Arrianus zijn versie van het gebeuren een dramatische „textuur” heeft meegegeven.

Het mogelijk antwoord dat Arrianus onder de invloed van de tragische geschiedschrijving het Gedrosische inferno als een gelegenheid tot dramatische schildering heeft aangegrepen, is niet bevredigend. Waarom werkt Arrianus dan ook niet bij de beschrijving van andere notoire rampen, zoals bijv. bij de verwoesting van Thebe, volgens ditzelfde procédé? In het geval van Thebe is het wellicht veeleer zo dat Arrianus met zijn nuchtere weergave en zakelijke evaluatie van de verwoesting³⁸ heeft willen ingaan tegen sommige

34. Het rampenverhaal wordt door F. JACOBY, *FGrHist* 139 F 49 als Aristobulusfragment afgedrukt, maar wordt o.i. op meer overtuigende gronden door H. STRASBURGER, *Alexanders Zug durch die gedr. Wüste*, aan Nearchus toegewezen. Kritisch i.v.m. de toewijzing aan Nearchus zijn E. BADIAN, *Alexander the Great, 1948-67, The Class. World* 65 (1971), p. 50; L. PEARSON, *The Lost Histories of Alexander the Great*, New York-Oxford 1960, p. 178-180 en N. G. L. HAMMOND, *op.cit.*, p. 320 n. 105.

35. Een algemene karakterisering van Strabo als „Alexanderhistoricus” geeft P. PEDECH, *Strabon historien d'Alexandre, Grazer Beiträge* 2 (1974), p. 129-145. Deze auteur meent evenwel dat Strabo (en Arrianus: zie ID. *Les historiens d'Alexandre*, in *Historiographia Antiqua. Commentationes Lovanienses in honorem W. Peremans septuagenarii editae*, Leuven 1977, p. 132) het „rampenverhaal” uit Aristobulus hebben geput (p. 144). Zie hoger, voetnoot 34.

36. STRABO XV 2.5.

37. STRABO XV 2.6.

38. ARRIAN. I 7-9. Over de functie van deze hoofdstukken in Arrianus' „uitgebreid proemium” zie Ph. A. STADTER, *Arrian's Extended Preface, Illinois Classical Studies* 6 (1981), p. 157-71, vooral p. 164-166.

van πάθος druipende beschrijvingen, ons bekend via Diodorus en Justinus³⁹ en door Agatharchides als voorbeelden van slechte smaak op de korrel genomen: Hegesias van Magnesia⁴⁰ die zich daar ook aan begeven heeft, noemt Agatharchides⁴¹ nog ellendiger dan de door hem beschreven catastrofe. Arrianus heeft daarover wellicht niet anders gedacht. Hoewel hij als auteur van een geschiedenis van de Diadochen⁴² best zal vertrouwd geweest zijn met voorbeelden van tragische geschiedschrijving, moet hij voor literaire beïnvloeding vanuit die hoek als „atticist” en representant van de tweede sofistiek⁴³ vrijwel immuun zijn geweest. Herodotus, Thucydides en bovenal Xenophon zijn de door hem bewonderde en nagevolgde geschiedschrijvers.

Bij een historicus als Arrianus ligt het voor de hand de verklaring voor de dramatisering van de historische stof te zoeken in de betekenis die hij in zijn geschiedwerk aan de beschreven episode heeft willen toekennen. Het dramatisch gehalte van de hoofdstukken 24-26 is overigens niet het enige markante gegeven van Arrianus' beschrijving van de woestijntocht: wij vermeldden reeds het ongewone procédé van het dubbelverhaal. Als gevolg hiervan en van de dramatische uitwerking ontstaat een opvallende vertraging van het vertelritme. Arrianus besteedt in 't geheel bijna 8 Teubnerbladzijden aan de zestigdaagse woestijntocht, terwijl het gemiddelde vertelritme voor een gans jaar 29,2 bladzijden is⁴⁴. Door dit alles krijgt de beschrijving van die tocht in het geheel van de *Anabasis Alexandri* en natuurlijk eerst recht in het zesde boek de betekenis van een hoogtepunt. De volgende conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd: door het beschreven gebeuren in de hoofdstukken 24-26 een tragische dimensie mee te geven heeft Arrianus als historioograaf op de meest adequate en doeltreffende wijze uiting gegeven aan zijn overtuiging dat Alexanders leger in Gadrosië het ergste crisismoment in zijn bestaan heeft doorgemaakt. Wat het kwantitatieve uitmeten van de catastrofe betreft, houdt Arrianus zich met formules als οἱ πολλοί en dergl. tamelijk op de vlakte; misschien

39. DIOD. SIC. XVII 8-14 (wrschl. teruggaand op Clitarchus: zie F. JACOBY, *FGrHist* 137 F 1, commentaar p. 486); JUSTINUS XI 3-4. Met de inlassing van de Timoclea-episode gaf reeds Aristobulus (*FGrHist* 139 F 2) een dramatische wending aan het verhaal.

40. *FGrHist* 142 F 6-17.

41. AGATHARCHIDES fr. 21 (D. WOELK, *Ueber das Rote Meer, Übersetzung und Kommentar*, Bamberg 1966, p. 13 vv.; PHOTIUS, ed. Henry, vol. VII, nr. 250, 446a-b).

42. *FGrHist* 156 F 1-11

43. Zie A. B. BOSWORTH, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander*, vol. I: *Commentary on Books I-III*, Oxford 1980, p. 34-38; Ph. A. STADTER, *Arrian of Nicomedia*, Chapel Hill 1980, passim, vooral p. 164-169 en p. 101: „Arrian's spare narrative concentrates on military details and is the very opposite of the kind of tragic history by which Curtius and to a lesser extent Diodorus attempt to rouse the emotions of pity and fear”.

44. Berekening bij Ph. A. STADTER, *op.cit.*, p. 217 n. 62.

vond hij als deskundig militair de in de bronnen vermelde verliescijfers ongelooftwaardig hoog. Maar des te sterker tekent hij het gebeuren kwalitatief als een onvergelijkbaar hoogtepunt van *παθήματα*: een thema dat vanouds in de antieke historiografische traditie tot de inzet van het maximale literaire kunnen inspireert.

Maar er is meer. In de inleiding tot het verhaal over Alexanders edele daad maakt Arrianus een voorbehoud i.v.m. de exacte plaats van dit legomenon in de historische traditie over Alexander. De anecdote wordt inderdaad door verschillende Alexanderhistorici verschillend geplaatst: in Medië, Sogdiana, in het gebied van de Parapamisadae, in de Libysche woestijn. Arrianus had als kritisch historicus derhalve dit legomenon als onbetrouwbaar kunnen achterwege laten. Hij laat echter een verhaal met een uitzonderlijke paradigmatische betekenis voor zijn Alexanderbeeld niet graag los. Wat wij integendeel zien gebeuren, is dat hij het inlast op een bijzonder strategische plaats in het rampenverhaal, waar de anecdote het begin van het verbeteringsproces voor het hele leger markeert. Hieruit blijkt dat Arrianus kans heeft gezien om tegen de achtergrond van het geschetste dramatisch gebeuren met emfase een aantal facetten van Alexanders persoonlijkheid, die hem dierbaar zijn, te belichten: zijn wilskracht, zijn solidariteit met (het leed van) de soldaten, zijn psychologisch doorzicht en tenslotte ook, wanneer Alexander het leger weer op het goede spoor brengt, zijn schrandtheid en doorzettingsvermogen⁴⁵.

Zo wordt de dramatische textuur in de beschrijving van de woestijntocht uiteindelijk ook dienstbaar gemaakt aan de uitwerking van een bepaald Alexanderbeeld: door zijn grote gaven van gemoed en intellect verschijnt Alexander als de *ἀνὴρ βελτίων* die als enige in staat is de vicieuze cirkel te doorbreken. Arrianus' dramatische beschrijving van de woestijntocht culmineert aldus in een beeld van Alexander die in de moeilijkste omstandigheden zijn onovertroffen grootheid toont.

45. Cf. STADTER, *op.cit.*, p. 85. Over Arrianus' portrettering van Alexander, zie *ibid.*, p. 89-114. Ondanks Arrianus' beklemtoning van zijn waarheidsliefde en kritische zin (zie G. SCHEPENS, *Arrian's View of his Task as Alexander-historian*, *Ancient Society* 2, 1971, p. 254-268) is de *Anabasis Alexandri* niet van enkomiasische trekken gespeend: Zie A. B. BOSWORTH, *op.cit.*, p. 20-32 en Ph. A. STADTER, *op.cit.*, 63-65. Maar Arrianus komt er in programmatische teksten als I 12.1-5 en VII 30.3 ook voor uit dat *bewondering* voor Alexanders unieke grootheid de drijfveer tot het schrijven van het werk is geweest. Door in VI 26 tweemaal de wending *εἶπερ τι ἄλλο* te gebruiken (in 26.1 en 3) stelt Arrianus zich, wat zijn lof betreft, op een *maximaal* standpunt.